

Vilim Čuržik

VALPOVŠTINA U GRAĐANSKOM RATU (1526 — 1538)

UVOD

U istraživanju prošlosti Valpovštine naišli smo u pojedinim nepotpunim podacima na dio povijesne građe, koja djelomično osvjetljava burne događaje iz prve polovine XVI stoljeća. Vrijednost ove građe uklapa se u sudbonosne trenutke dramatičnih događaja turske opasnosti poslije mohačke katastrofe 1526. godine, kada u Slavoniji, Hrvatskoj i Ugarskoj bjesni građanski rat. Međutim, uzroke nestabilnom stanju potrebno je tražiti mnogo ranije.

Seljačke mase pritisnute velikim porezima dižu se 1514. godine na ustanak protiv velikaških nasilja pod vodstvom Jurja Dože. Ustanici su zavladao velikim dijelom Ugarske, a prišli su im Srbi i hrvatski kmetovi u Srijemu. Ustanak je bio krvavo ugušen, a Juraj Doža okrunjen užarenom krunom i usmrćen.¹ Posljedice tog događaja teško su pogodile zemlju, jer su ekonomske snage bile upropaštene.²

Prije dolaska Turaka Valpovština je bila dio raskomadanog društva i gospodarstva, vlastelinstva kao zatvorene cjeline. U to vrijeme svaki čovjek koji nije pripadao istom vlastelinstvu ili istoj jurisdikciji, bio je stranac onome čovjeku koji je živio izvan toga područja, bez obzira na to što govore istim jezikom. Zato kmetovi ne osjećaju pripadnost državi, nego vlastelinu. Za njih je svejedno što se zbiva među plemstvom, osim ako sami ne iskuse posljedice velikaškog suparništva i borbe za prevlast.³

Kmetovi Valpovštine promijenili su (koliko znamo) nekoliko velikaških porodica od 1397. do 1543. godine. To su bili Solyagy — Suljagić, Draghffy de Beltek — Dragić ili Dragović, Maroth iz roda Gut-Keled — Morovići, de genere Drusma, po mjestu Dorožma kod Segedina i Gara, Gorjani kod Đakova — Gorjanski, braća Petar i Matija Gereb od Wyngartha, Emerik i Petar Pereny.

Kmetovi su zbog nestašice radne snage bili najdragocjenije blago za vlastelina. Zato ih on pored svoje samovolje štedi i štiti da ne napuste njegov posjed.⁴ Nije nam poznato da li je tako bilo u Valpovštini. Koliko znamo seljački ustanak

1. Leksikon, Znanje, Zagreb 1959, str. 230.

2. Ive Mažuran, Turska osvajanja u Slavoniji. Osječki zbornik VI, Osijek, 1958, str. 100.

3. Nada Klaić, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, Zagreb 1971, str. 533.

4. Nada Klaić, Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku, Zagreb 1976, str. 560.

Jurja Doža 1514. godine nije imao odjeka u ovom kraju među kmetovima. To ne znači da kmetovi nisu za njega čuli, jer su i oni učestvovali u ratovima protiv Turaka.

Do zajedničkog nastupa velikaša i kmetova protiv Turaka došlo je 1521. godine, kada su opsjedali Beograd. Tom prilikom naredio je kralj Ludovik II pečujskom kaptolu da, s obzirom na opasnost koja prijete od Turaka, hitno pošalje vojsku i petinu od ukupnog broja kmetova u Osijek. Za vrhovnog komandanta toj vojsci postavljen je biskup bosanske biskupije Mihajlo Keserić, koji javlja Georgiju Györffyju da po naređenju kralja Ludovika krene s vojskom tolnanske, baranjske i vukovske županije u Osijek. U smislu priloženog pisma kralja Ludovika naređuje mu da i on pošalje vojsku u Osijek, kao i petinu od ukupnog broja kmetova, ili će u protivnom biti kažnjen.⁵

Kad se vojska skupila, trebalo je krenuti Beogradu u pomoć. Pokreta nije bilo. Pravi razlozi nisu poznati, ali se mogu naslutiti da je feudalna anarhija odigrala svoju ulogu. Iste 1521. godine provala Turci na područje Đakovštine. Njihove čete su krenule iz Bosne, prešle rijeku Savu kod Broda i Gradliške i doprle sve do rječice Jošave kod Đakova, gdje su naišle na otpor. Protiv njih je krenulo 800 kmetova, koji su ih potisnuli u ritove i bare, gdje su mnogi zaglavili.⁶ Ovu vojsku je vodio, vjerojatno, biskup Mihajlo Keserić.

Približava se bitka na Mohačkom polju, u kojoj će sudjelovati valpovački vlastelin Petar Pereny. On će u međustranačkim borbama građanskog rata za upražnjeno ugarsko-hrvatsko prijestolje odigrati značajnu ulogu. Nalazeći se u središtu zbivanja, razapet između Ivana Zapolje, Ferdinanda Habzburškog i sultana Sulejmana, tražit će izlaz u osnivanju treće stranke. Svojom konfuznom ulogom bez određene orijentacije traženja izlaza postojećeg stanja, tragično će završiti svoj život daleko od Valpova.

I

Poslije mohačke katastrofe 1526. godine proživljavala je Valpovština, taj nerazdvojni dio Slavonije, svoje sudbonosne trenutke u građanskom ratu 1526—1538. godine. U tim dramatičnim vremenima turske opasnosti, kada je trebalo ponovo učvrstiti državnu vlast poslije smrti Ludovika II Jagelovića, učestvovat će i posljednji valpovački vlastelin, prije dolaska Turaka, Petar Pereny.

On se rodio 1502. godine. Bio je sin Emerika Pereny, koji je dobio 1517. godine naslov »herceg svetog rimskog carstva« od njemačkog cara Maksimilijana. U braku s Magdalenom Bathory imao je Emerik starijeg sina Franju, biskupa Velikog Varadina. Nakon Magdalenine smrti oženio se udovicom Dorotejom Kanižaj, ženom pokojnog palatina Petra Gereba de Wyngarth. Ona mu je donijela, dozvolom kralja Vladislava II Jagelovića, Gerebove posjede Valpovo i Šarengrad.

Poslije očeve smrti 15. veljače 1519. godine preuzeo je Petar upravu i posjede Terebeš, Ujhely, Šikloš i Stropko u Ugarskoj, pa je nosio i naslov knez od Šikloša.⁷ Iste godine postao je čuvar kraljevske krune sv. Stjepana, te župan i kaptan temeški. Petar se dva puta ženio. Prva žena mu je bila Margareta Turzo, a

5. Ive Mažuran, Srednjovjekovni Osijek, Osijek 1962, str. 140. i 150, prilozi

6. Josip Bösendorfer, Crtice iz slavonske povijesti, Osijek 1910, str. 316.

7. Rudolf Horvat, Tko će biti kralj, Zagreb 1936, str. 79.

druga Klara Szekely. Imao je petero djece: Franju, Gabrijela, Nikolu, Elizabetu i Barbaru.⁸

Petar je bio učesnik bitke na Mohačkom polju, kao zapovjednik lijevog krila ugarsko-hrvatske vojske, koja je bila zaštićena Dunavom, a sastojalo se od vojnika iz Bačke i Banata. Nakon katastrofalnog poraza Petar se spasio bijegom i došao u Valpovo da javi smrt brata Franje i drugih velikaša. Na bojnopolju je poginulo oko 24.000 boraca, a Ludovik II se utopio na bijegu u nabujalom potoku Čeleju.

Kada je 23. rujna 1526. godine sazvao knez Krsto Frankopan Sabor u Koprivnici, došao je s četom konjanika i valpovački vlastelin.⁹ Na Saboru su velikaši izabrali Frankopana za skrbnika i branitelja kraljevstva (tutor protectorque Sclavoniae).¹⁰ Poslije tog svečanog čina pozvao je Pereny Frankopana u Valpovo, odakle je mogao s vojskom štititi jugozapadni dio vukovske županije od turskih pljački. Frankopan se odazvao pozivu i razmjestio svoju vojsku u Valpovu i okolnim selima. Iza toga je krenuo dalje na istok i oslobodio Osijek, Erdut i Vukovar. Zbog pomanjkanja teških topova za podsjedanje, nije oslobođen Ilok. Na povratku s ove vojne Frankopan je svratio u Valpovo, gdje je veći dio svoje vojske raspustio. Tu je ostao nekoliko dana. Tom prilikom zaručio se s Katarinom Dragić, udovicom pokojnog Ladislava, sina hrvatskog bana Jurja Kanižaja.¹¹

Nakon Frankopanovog odlaska krenuo je Pereny u Tokaj, na poziv erdeljskog vojvode Ivana Zapolje, radi izbora novog ugarsko-hrvatskog kralja. U to vrijeme velikaši su bili podijeljeni. Jedan dio s Frankopanom i Perenyem bio je za izbor Ivana Zapolje, dok je drugi bio za izbor austrijskog nadvojvode Ferdinanda Habzburškog.

Kraljevska kruna sv. Stjepana čuvala se u Višegradu zajedno sa žezlom, jakom i krunidbenim plaštem. Osim Perenya čuvar kraljevskih znakova bio je i erdeljski vojvoda Ivan Zapolja.

II

Ivan Zapolja je zasnivao svoje pravo na kraljevsku krunu — što se namjeravao oženiti kraljicom Marijom, udovicom kralja Ludovika II i zbog starih ugovora i zakonskog člana, donesenog na Rakoškom polju 1505. godine, kojim se zabranjuje izbor tuđinca za kralja. Ferdinand je polagao svoje pravo na kraljevsku krunu po ugovorima između cara Maksimilijana i kralja Vladislava II Jagelovića, zatim što je bio muž Ane, jedine kćeri i baštinice istoga kralja i što je bio brat udovice i kraljice Marije, koja je odbila Zapolju da joj bude muž.¹²

Zapolja se okrunio 11. studenog 1526. godine na Saboru u Stolnom Biogradu, uz podršku Perenya i drugih velikaša. Slavonsko plemstvo je potvrdilo ovaj izbor na Saboru u Dubravi, kraj Čazme, 6. siječnja 1527. godine. Ferdinanda su izabrali njegovi pristaše za kralja 16. prosinca 1526. godine u Požunu, a hrvatski velikaši

8. Biographisches Lexikon, des Kaiserthums Oesterreich, Wien 1870, str. 484.

9. Rudolf Horvat c. d. str. 80.

10. Ferdo Šišić, Pregled povijesti hrvatskog naroda, Zagreb 1920, str. 234.

11. Rudolf Horvat c. d., str. 105.

12. Isto str. 118.

taj izbor su potvrdili na svojem Saboru, koji se sastao u fratarskom samostanu u Cetinu kod Slunja 1. siječnja 1527. godine, uz uvjete za obranu Hrvatske od Turaka i potvrde svih starih prava i privilegija kraljevstva.¹³

U Valpovu se 15. veljače 1527. godine vjenčao u dvorskoj kapelici sv. Ladislava (kasnije sv. Josipa) grof Krsto Frankopan s Katarinom Dragić, uivicom Kneza Ladislava Kanižaja. Vjenčanje je obavio zagrebački biskup Šimun Erdedi. Tom prilikom pozvao je Pereny i svoje kmetove, rekavši: »Dajte narodu vina, mesa i kruha, ne štedite pivnice, staje i hambare. Neka oni znadu, da se ženi ban hrvatski!«¹⁴ Ovaj gest dobre volje valpovačkog vlastelina očigledno pokazuje da on ne zaboravlja svoje podložnike u svečanim trenucima, kada se treba pokazati pred svojim gostima kao njihov zaštitnik i dobročinitelj. Ostaje nam nepoznato da li je bio prema njima samovoljan kada nije bilo svečanosti.

Zapolja je imenovao Perenya erdeljskim vojvodom, ali su se unatoč tome njihovi odnosi uskoro zaoštrili. U to vrijeme bilo je u Bačkoj i Banatu mnogo srpskih izbjeglica ispred Turaka, na čelu s Jovanom Nenadom, koji se nazivao »car Nenad«. Njega je Ferdinand pridobio na svoju stranu primamljivim darovnicama, pa je ovaj zaposjeo neke posjede Zapoljinih pristaša. Protiv njega poveo je vojsku Petar Pereny, ali je ona bila potučena kod Segedina. Uz pomoć srpskog velikaša Marka Jakšića spasio se Pereny, pobjegavši u Erdelj, ali je Jovan krenuo za njim u potjeru. Ovaj poraz su ispravili Mirko Čibak i Valentin Terek, potukavši Jovanovu vojsku kod mjesta Segjfalu na rijeci Maroš. Jovan je bio ranjen u Segedinu, a njegov zadnji poraz bio je kod Tornjoša.¹⁵ Poslije ovih bitaka Zapolja je predbacio Perenju njegov poraz kod Segedina, a on uvrijeđen napušta Budim i odlazi u Valpovo. Kasnije se odazvao kraljevom pozivu na veliku gozbu, kojom su se slavile pobjede nad neprijateljem. Tom prilikom su u zdravicama istaknute zasluge Mirka Čibaka i Valentina Tereka, što je Perenya duboko uvrijedilo. To je iskoristio njegov prijatelj rizničar Alerius Turzo i pridobio ga za austrijsku stranku. Ovim narušenim odnosima pridonijela je i uvreda — što je Zapolja osporio pravo Perenju na posjed Šaroš-Patak na rijeci Bodrog, vlasništvo Magdalene Palocy, čiji je muž Antun poginuo na Mohačkom polju. Ovaj gest valpovačkog vlastelina da prisvoji tuđi posjed iznenadio je druge velikaše, ali su oni ostali po strani, ne miješajući se u ovaj spor. Perenju je, također, bilo zamjereno što je pretrpio poraz lijevoga krila ugarsko-hrvatske vojske na Mohačkom polju, koje je veoma loše vodio njegov kapetan Gothard Kun. Tom prilikom Pereny je pobjegao s bojnog polja. Ovo stanje je iskoristio Ferdinand Habzburški i primamio Perenya na svoju stranu, obećavši mu sve časti, posjede i darovnicu na imanje Šaroš-Patak. Koristeći svoj ugled i veliko bogatstvo otvoreno je nastupao u korist reformacije i vršio utjecaj na stanovništvo koje mu je bilo odano.¹⁶

U kolovozu 1527. godine provali Ferdinand u Ugarsku i gradovi su mu se gotovo bez borbe predavali, a u Budim je ušao 20. kolovoza. Zapolja je doživio poraz kod Tokaja, povukao se u Erdelj, a zatim pobjegao u Poljsku na imanje njegove majke Jadvice, vojvotkinje od Tješina. Pereny se pridružio Ferdinandu i zauzeo erdeljske gradove Deeš i Deva, u kojima je bila riznica kralja Ivana.¹⁷ Poslije ovih uspjeha okrunio se Ferdinand u Stolnom Biogradu 3. studenog 1527. godine krunom sv. Stjepana, koju mu je dostavio njezin čuvar Petar Pereny.

13. Ferdo Šišić c. d., str. 235.

14. Rudolf Horvat c. d., str. 183.

15. Isto, str. 222.

16. Biographisches Lexikon, str. 484.

17. Isto, str. 484.

Da otjera neprijatelja iz Ugarske, sklopio je Zapolja savez s Turcima. Njegov poslanik poljski plemić Jerolim Laski potplatio je pomoćnika velikog vezira Ibrahima, veoma lukavog Alojzija Grittija, koji se na dvoru sultana Sulejmana domogao velike moći, premda je bio kršćanin. Za njega su svi znali da je bio nezakoniti sin mletačkog dužda Andrije Grittija, koji je ranije boravio u Carigradu kao poslanik Venecije. Tom prilikom stekao je s nekom lijepom Grkinjom nezakonitog sina, koji je bez ikakvog prava prisvojio prezime Gritti. Obično se zvao Alojzije, ali i Ludovik.

On je svakome laskao, ali nikome nije bio iskren i vjeran. Uvijek je bio spreman izvršiti svako, pa i najružnije, djelo koje bi mu povjerila neka visoka ličnost. Zbog toga je Grittija zavolio veliki vezir Ibrahim. Postao je njegova desna ruka, osobito u diplomatskim pregovorima s poslanicima kršćanskih država. I sam Sulejman je cijenio Grittija i odredio mu visok položaj na dvoru, pa je tako postao vrlo utjecajna ličnost. Ako je netko nešto trebao ishoditi kod velikog vezira ili kod sultana, najprije se obraćao Grittiju.

Tako je bilo i sredinom prosinca 1527. godine, kada je stigao u Carigrad Jerolim Laski da mu se ishodi audijencija kod velikog vezira i sultana. U početku je Gritti bio odbojan, jer je Zapolja nakon krunidbe ignorirao Carigrad. Nato je Laski uporno objašnjavao da je kraljeva delegacija stradala na putu u Carigrad, ali to nije pomoglo. Tek kada je Laski ponudio podmitljivom Grittiju vrećicu sa nekoliko stotina dukata, uspio je dobiti audijenciju kod velikog vezira. Međutim, lukavi Gritti još nije bio zadovoljan. Pod njegovim utjecajem nije bio susret s velikim vezirom uspješan. Kad je Gritti primio novo mito od 5.000 dukata, nije ni drugi susret s velikim vezirom bio uspješan, jer se Laski protivio da Zapolja postane sultanov vazal i plaća godišnji danak. Ponovni susret s Grittijem i obećanje dohodaka najbogatije biskupije u Ugarskoj navelo je, pod njegovim utjecajem, velikog vezira da odustane od vazalstva i plaćanja godišnjeg danka. Iza toga je audijencija 29. veljače 1528. godine bila uspješna i kod sultana.

Za Laskijevu ustrajnost dobio je od sultana za nagradu 200 dukata u zlatu i četiri skupocjene haljine. Zapolji je sultan poslao brodovljem po Dunavu i Tisi 50 topova i 500 centi baruta.¹⁸ Sulejman je odmah iza toga naredio moldavskom vojvodi Petru, turskom vazalu, da udari na Perenya i druge protivnike kralja Ivana. U nekoliko bitaka Petar ih je sve porazio i protjerao iz Erdelja. Zapolja je još prije toga krenuo iz Poljske u Ugarsku i stigao u Debrecin i Lipu.

Kada je 10. svibnja 1529. godine krenuo Sulejman iz Carigrada na svoju drugu vojnu na Ugarsku i 15. kolovoza prešao Dravu kod Osijeka, dočekao ga je Zapolja na Mohačkom polju. U to vrijeme bio je Pereny na posjedu Šaroš-Patak s kraljevskom krunom i sa svojom obitelji. Odatle je prešao u Šikloš da se zaštiti od kraljeve potjere. Na odlasku iz Šikloša uhvatio ga je kod Kajdača na rijeci Šarvizu Zapoljin pristaša Ivan Sereheny i odveo pred sultana, koji ga je predao Zapolji, a ovaj ga otpremio u Pečuh i bacio u tamnicu. Pereny je bogatim darovima pridobio lukavog Grittija i na njegov nagovor Sulejman je utjecao na svojega štićenika Zapolju, da Perenya poštedi život i povjeri vođenje državnih poslova (Kanzleramt).¹⁹

Sultan je nakon pet dana žestoke paljbe iz topova i otpora njemačke posade zauzeo Budim. Kralju Ivanu je dozvolio da može odsjesti u kraljevskoj palači. U

18. Rudolf Horvat c. d., str. 260.

19. Biographisches Lexikon, str. 484.

Višegradu je veliki vezir Ibrahim zaplijenio kraljevsku krunu sv. Stjepana, misleći da bi mogao postati kralj, ali ju je Sulejman vratio Zapolji. U Budimu je ostala turska posada od 3.000 vojnika, na čelu s Hasan-begom a sultan je sa 120.000 vojnika i 300 topova krenuo na Beč. Bezuspješna opsada je trajala od 27. rujna do 16. listopada, a zatim se zbog nestašice hrane i hladne jeseni vratio u Budim. Prije povratka u Carigrad odredio je lukavog Grittija da bude Zapoljin savjetnik i da motri na razvoj događaja. Sultanov odlazak i Zapoljinu izolaciju od evropskih vladara zbog ugovora s Turcima koristi Ferdinand i zauzima sjeverozapadne dijelove Ugarske.

Građanski rat se ponovo razbuktao. Velikaši su jedni drugima palili i robili kuće, pustošili polja i vinograde, ubijali kmetove i činili svakojaka nasilja. Do pokušaja pomirenja zavađenih strana došlo je u Hrvatskoj i Slavoniji 8. listopada 1530. godine kod sela Dišnika, blizu Garešnice. Tom prilikom izdana je povelja koju su prisutni velikaši potvrdili svojim pečatima, ali do pomirenja između oba kralja nije došlo.²⁰

III

Ferdinandovo preveliko zanimanje za njemačke poslove, s jedne strane, a Zapoljina ovisnost od Turaka, s druge strane, bila je uzrokom da se najprije u Ugarskoj, a onda i u Hrvatskoj i Slavoniji javljaju velikaši koji nisu bili zadovoljni s nijednim kraljem. Još je u siječnju 1530. godine ostrogonski nadbiskup Pavao Varda pokrenuo misao da se vode obiju protustranaka sastanu na dogovor. To je prihvatilo i Petar Pereny, koji nije nakon Sulejmanovog odlaska pristajao ni uz jednu stranku. Njemu su se pridružili neki Ferdinandovi i Zapoljini odmetnici. Bilo je čak i onih koji su bili vjerni svojim kraljevima, ali im je više bilo stalo do mira svoje domovine.

Protivnici Petra Perenya govorili su da on namjerava ukloniti oba protukralja i da se sam želi nametnuti za kralja ili državnog kapetana pod turskom zaštitom. Ova tvrdnja nije bila ničim dokazana. Pereny je bio za osnivanje treće stranke pored ugarske (Zapoljine) i austrijske (Ferdinandove).²¹

On se sastao 6. ožujka 1531. godine s drugim velikašima u Bobovcu da vijećaju o spasavanju domovine i ostaloga (quae ad tutionem fidei et patriae utiliora videntur). Oni su uputili poziv hrvatskim i ugarskim staležima da se do 19. ožujka sastanu u Bjelovaru (u Ugarskoj), gdje će se vijećati. Na sastanak su došle i Zapoljini pristaše, da se prisutni izjasne u korist kralja Ivana, ali je taj zahtjev odbijen. Tom prilikom izdan je 21. ožujka proglas da se 18. svibnja održi sabor u Vesprimu. Priča se da je Pereny predložio poslati bogati poklon velikom veziru, da se osigura zaštita i pomoć Turaka.²² Ovakva pričanja i sumnja pratit će ga do kraja njegovog života.

U Vesprimu trebao je Sabor utvrditi Conventiculum (tajni dogovor). Na određeni dan došlo je u Vesprim tako malo velikaša da se Sabor nije mogao održati. Mnogi su se još na putu pokolebali i vratili natrag, jer su čuli da su oba protukralja protiv njegovog održavanja, bojeći se da ne padnu u njihovu nemilost. Tako je propao pokušaj osnivanja treće stranke. Građanski rat se nastavio.

20. Rudolf Horvat c. d., str. 354.

21. Biographisches Lexikon, str. 484.

22. Vjekoslav Klaić, Povijest Hrvata, Zagreb 1982, str. 128.

Uvidjevši ovaj neuspjeh Pereny je odgodio svoje planove na neodređeno vrijeme i nastavio rad na širenju reformacije. Oko sebe je okupljao pristaše novog učenja da mu pomognu u njegovoj akciji. Na posjedu Ujhely i Šaroš-Patak podigao je reformatorsku crkvu i školu, a propovjednici su bili Stefan Kopachy i Mihajlo Eztary.²³

Kada je Sulejman krenuo 1532. godine na svoju treću vojnu na Ugarsku, s namjerom da dopre do Beča, došli su pred njega u Osijek Petar Pereny i despotov sin da poljube carevu ruku. Tom prilikom namjeravao je Pereny u pregovorima sa sultanom iznijeti svoj plan za osnivanje treće stranke i pridobiti ga za njegovu realizaciju. Umjesto sultana primio ih je veliki vezir, pa su njemu poljubili ruku.

Sultan je primio Perenya, ali je idući dan bio uhapšen po savjetu Grittija zbog svoje nepouzdanosti. Njegovi pratioci su bili ubijeni, a on je predan Zapolji. Sultan mu je morao predati sedmogodišnjeg sina Franju za taoca, koji je kasnije bio u Carigradu obrezan i prešao na islam.²⁴ Podmićeni Gritti nagovorio je sultana da Zapolja pokaže blagonaklon odnos prema Perenyu. On je to učinio uz bogate poklone, a uhapšenik je stekao slobodu. Da dokaže svoju vjernost, pobijedio je u nekoliko bitaka s promjenljivom srećom carske generale Leonarda von Felsa i von Oppersdorfa, ali je u tajnim pregovorima s lukavim Kasparom Seredisom prešao na stranu Ferdinanda. Dok je Zapolja bio živ, nije otvoreno istupao.²⁵

Sulejman se na putu prema Beču zadržao 25 dana kod Kisega, koji je hrabro obranio Nikola Jurišić sa 700 vojnika. Sultan se neobavljena posla vratio preko Hrvatske, Slavonije i Beograda s mnogo plijena u Carigrad. U Erdelju je na nepoznat način poginuo 29. studenog 1534. godine Alojzije (Ludovik) Gritti, desna ruka velikog vezira Ibrahima.²⁶

Da popravi svoj poljuljani ugled i položaj u Hrvatskoj nakon pada Požege i Klisa, poslao je Ferdinand 1537. godine veliku vojsku pod zapovjedništvom generala Ivana Kacijanera da oslobodi istočni dio Slavonije od Turaka. Od napornog marša, bolesti, čestih kiša, neredovite opskrbe i slabe discipline dovukla se ova velika, ali izmučena vojska, do Valpova, čekajući od 13. do 20. rujna da se premosti močvarna Karašica. U nastavku pokreta vojska je došla do Osijeka, ali ga nije mogla zauzeti, već je pritješnjena od Turaka lutala na prostoru od Erduta preko nabujale Vuke prema širokom Polju, Đakovu i Gorjanima. Turci su lako potukli ovu vojsku i ona se u neredu povlačila prema Valpovu da se opskrbi namirnicama. Vidjevši propast ove vojne Kacijaner je pobjegao s bojnog polja i dospio u bečku tamnicu, odakle je pobjegao u Susjedgrad. Njegovo rovarjenje i nagovaranje da se pređe Zapolji, kao i traženje veze s Turcima naveli su Nikolu Zrinskog da ga smakne 1539. godine u Kostajnici.²⁷ Po svemu sudeći Pereny nije učestvovao u ovoj nesretnoj vojni, iako je Kacijaner prešao preko Valpovštine i dva puta boravio u Valpovu.

Sukobi između Ferdinanda i Zapolje konačno su prestali 24. veljače 1528. godine iza dugih pregovora u Velikom Varadinu. Prvi se odrekao Erdelja i cijele Ugarske, a drugi Slavonije i Hrvatske s Dalmacijom. Utvrđeno je da će nakon Ivanove smrti njegov dio teritorija pripasti Ferdinandu, a osim toga imao je ovaj mir

23. Biographisches Lexikon, str. 485.

24. Joseph von Hammer, Historija turskog carstva, Zagreb 1979, str. 380.

25. Biographisches Lexikon, str. 485.

26. Vjekoslav Klaić, c. d., str. 138.

27. Ferdo Šišić c. d., str. 240.

ostati stroga tajna. Zapolja je umro od 18. na 19. srpnja 1540. godine, a naslijedio ga je Ivan Žigmund, koji se rodio nekoliko dana prije očeve smrti.²⁸

Sada se Perenyu pružila prilika da ponovo stupi u akciju. Pregovarao je sa Zapoljinom udovicom, kraljicom Izabelom, da ju upozna pod kojim će uvjetima prenijeti kraljevsku vlast na Ferdinanda. Kao njegov pristaša sudjelovao je u velikoj vojni 1542. godine na Budim. Tom prilikom pokušalo se u nekoliko juriša osvojiti grad. No, saznajući da Budimu ide u pomoć velika turska vojska odustalo se od daljih napada. U Budim je ušao Kasim, zapovjednik turskog podunavskog brodovlja, i s ostalim Turcima potukao ostatke Ferdinandove vojske, koja se povukla preko Dunava u Peštu.

O tom događaju žalio se Ferdinand svojem bratu Karlu: »Nije nam manjkalo ni oružane vojske ni zaire (namirnica), jer je svega bilo u izobilju. Samo nije bilo vrsne glave koja bi vojsku vodila. Veće sramote nije njemačka država doživjela.«²⁹ I kako to obično bude, netko je trebao biti kriv za ovaj neuspjeh. Tko će drugi, nego Pereny. On je putujući u Gran bio po kraljevoj zapovijedi uhapšen i optužen, da se htio okruniti za kralja pod sultanovom zaštitom. Njegovi protivnici pokušali su iskoristiti ovo hapšenje za isticanje svojih zasluga. Među njima je bio i kaločki nadbiskup Frankopan. Među njegovim prijateljima bilo je onih koji su se djelomično izjašnjavali u njegovu korist, ali i onih koji su ga otvoreno osuđivali. Istraga je dugo trajala. Za to vrijeme Turci su zauzeli Valpovo i Šikloš.

Iz Grana je Pereny odveden u Beč, a zatim u Bečko Novo Mjesto. Istraga je dugo trajala, i to ga je veoma iscrpilo. U zatvoru je čitao lektiru, bavio se literarnim radom i prevodio biblijske pripovjetke ugarskih izdanja. Poslije njegove smrti bilo je nakon više godina dozvoljeno tiskanje njegovih prijevoda ilustriranih slika. Dokazi o njegovoj nevinosti trebali su ga osloboditi krivice, ali uz odrede ni uvjet, koji je ostao nepoznat. Iscrpljen od dugotrajne istrage dopraćen je u Beč, gdje je umro 1548. godine.

Za vrijeme očevo tamnovanja pobjegao je sin Franjo iz Carigrada i došao u Siebenbürger (Erdelj, Sedmogradska). Franjo se kao musliman osjećao strancem u očevoj kući, jer su ga prezirali. Navodno je bio, prema pisanju Wolfganga Bethlena, naređenjem brata Gabrijela ubijen ili zadavljen u rijeci Bodrog. Gabrijel nije imao djece, a njegov brat Nikola bio je biskup u Weisenu, pa se tako ugasila loza Perenya.³⁰

ZAKLJUČAK

Rasprava VALPOVŠTINA U GRAĐANSKOM RATU predstavlja djelomičan prikaz dijela burnih događaja u kojima učestvuje i ovaj kraj. Učinjen je pokušaj da se proširivanjem i produblivanjem saznanja ukaže na zakonitost kretanja društvenih snaga na prostoru koji se uklopio u sukob stranačkih i ličnih interesa, u borbi za vlast, u kojima Slavonija postaje poprište protivničkih snaga.

Imajući u vidu da je za ovu epizodnu raspravu služio dio građanske historiografije, koja samo djelomično oslikava dramatične događaje, koji su imali odjeka i na ovom području; ostaje da se ustraje u istraživanju novih saznanja za stjecanje cjelovitijeg uvida u ovu materiju.

28. Isto, str. 240.

29. Vjekoslav Klaić c. d. str. 196.

30. Biographisches Lexikon, str. 486.

Temeljna vrijednost, koja dominira ovom raspravom, je prikaz međustranačke borbe za upražnjeno ugarsko-hrvatsko prijestolje između erdeljskog vojvode Ivana Zapolje i austrijskog nadvojvode Ferdinanda Habzburškog, u koju je upleten i čuvar kraljevske krune sv. Stjepana, Petar Pereny.

Njegovi pokušaji da u sudbonosnim događajima turske opasnosti, pored neuspjeha na bojnopolju, zadovolji i svoje velikaške pretenzije za tuđim posjedom istakne sebe, između ostalih velikaša, u osnivanju treće stranke za spasavanje domovine, nije uspio. U odnosu na Zapolju i Ferdinanda bio je bez veće podrške da bi skrenuo povijesne događaje u drugom pravcu. U toku građanskog rata prelazio je od Zapolje k Ferdinandu i obratno, što pokazuje njegovu nedosljednost u traženju izlaza u ondašnjim prilikama. Traženje oslonca na Turke dovodi do hapšenja i tragičnog završetka daleko od Valpova.

Vilim Čuržik

VALPOVO UND UMGEBUNG IM BÜRGERKRIEG (1526—1538)

Zusammenfassung

Der Bürgerkrieg, der von 1526 bis 1538 dauerte, rief in Ungarn, Kroatien und Slawonien starke Erregung hervor, besonders im östlichen Teil Slawoniens — in Valpovo und der Umgebung (sogenannte Valpovstina).

Valpovos Adeliger Peter Pereny war Bewahrer der königlichen Krone des Hl. Stefans, die mit den anderen königlichen Zeichen in Visegrad aufbewahrt wurde. Deswegen nahm er im Kampf für den unbesetzten kroatisch-ungarischen Thron aktiv teil. Dieser Kampf wurde zwischen dem siebenbürgischen Herzog Johann Zapolya und dem österreichischen Erzherzog Ferdinand Habsburger geführt. Im Laufe des Krieges wechselte er seine Beziehung zu einem oder anderem Prätendenten, abhängig von den im Augenblick abspielenden Ereignissen. Er wollte eigentlich eine dritte Partei gründen, weil sich kein einziger König für die Rettung der Heimat vor der türkischen Gefahr genügend einsetzte. Als er endlich einsah, dies werde ihm nicht gelingen, versuchte er von den Türken Hilfe zu suchen. Dieser Versuch verursachte aber seine Festnahme, ein langwieriges Ermittlungsverfahren, Internierung und zum Schluß ein tragisches Ende weit von Valpovo.